

való s kivétel nélkül igen érdekes, sőt némelyik a város ujjaalakulásának ismerete szempontjából fölötte fontos. Ha itt kifogásolni akarnók szerző eljárását, legfölebb azt hozhatnók fel, mért nem közölte az Országos Levéltárból azokat az összeírásokat, melyek Szeged városa *polgári* lakosságát az 1715—20-ki években név szerint felsorolják? A határórség névsorát ez igen előnyösen egészítette volna ki, csakhogy természetesen az Oklevéltár terjedelme is nött volna. Pedig annak meg voltak a maga határai szabva s szerző éppen erre való tekintetből kényszerült kétségkívül sok más érdekese is mellőzni.

A mi Reizner művét kiválóan értékessé teszi s a miben az más hasonló tárgyú magyar művekhez képest szembetünő haladást jelez, az nem csupán nagyobb terjedelme, gazdagabb forráskészlete és alaposabb előkészülete. A városi történelem a mai tudomány felfogása szerint elsősorban gazdaság- és művelődéstörténelem s Reizner éppen erre fekteti a súlyt. Lehetetlen mellőzni a város külső történetét s bizonyos országos eseményeket, melyek a város fejlődésére vagy romlására befolyást gyakoroltak. De nem ezek hosszadalmas rajzával tölti meg nagy műve lapjait, hanem tulajdonképpen feladata körén belül marad, a várossal, polgáraival, anyagi és szellemi viszonyaikkal, mindennapi életök folyamának festésével foglalkozik s így igyekszik a rég letűnt emberöltök emlékezetét megeleveníteni. Ide vonatkozó anyag a legrégibb századokból sajnos nagyon kevés maradt reánk. De ezt a keveset szerző szeretettel gyűjtötte össze s avatottan dolgozta föl, ámbár kivételesen az is megessett rajta, hogy félremagyarázta. De már a XVIII. és XIX. századi Szeged életéről gazdagon álltak a kútfők rendelkezésére s Reizner nem riadt vissza a nagy munkától, hogy bőven és minél többoldalulag merítsen belőlük. Épen ez a töméntelen új és tanuságos részlet föltárása adja meg művének igazi értékét. Szemünk láttára nő és gyarapszik az a kis, első sorban katonai czéloknek szolgáló, rácz határórséggel betelepített Szeged a gazdasági és közművelődési élet egyik elsőrangú központjává. Látjuk, mint forrasztja magába: a nyelvre, nemzetiségre, vallásra, politikai rokonszenvre annyira eltérő különféle elemeket s mint lesz magyarrá, művelté és nagy várossá. Reizner szép műve, melyet egyébiránt számos kép is díszít, nem csupán mint Szegednek modern szempontok szerint megírt története érdemel figyelmet. A modern Magyarország és magyar nemzet alakulásának folyamatát is sokfélekép megvilágítja az s ismeretéhez töméntelen értékes tanuságot szolgáltat.

Acsády Ignác.

Az Anjou-kori társadalom és az adózás. Irta dr. Illés János. Budapest, Politzer Zsigmond kiadása. 1900.

A kis tanulmány csak 90 oldalra terjed, de olyan kérdéssel foglalkozik, mely multunk megoldatlan problémáinak egyike. Szerző a XIV. századi magyar társadalom nagyon szövevényes tagolatát igyekszik megvilágítani s kellő szakértelemmel lát feladatához. Belemélyed az egykorú kútfők, oklevelek tanulmányozásába, a mennyiben ez az anyag nyomtatás útján már közismeretűvé vált. Ez az anyag igen nagy és sokféle kiadványban van szétszórva úgy, hogy összegyűjtése és feldolgozása maga is nehéz, sok időt és türelmet igénylő munka volt.

Persze a kútfőanyag nagy, hasonlíthatatlanul nagyobb része még mindig a sok köz- és magánlevéltár zárt kincse, melyhez szerző meg sem próbálta a hozzáférhetést. Csak a kinyomatott okiratgyűjteményekből s más e korszakra vonatkozó művekből böngészi össze azt a sokféle anyagot, melynek az általa kitűzött kérdés megoldásánál hasznát vehette. Ezt az anyagot azonban lelkiismeretesen összehordotta, helyes terv szerint csoportosította s tudományos módszerrel dolgozta föl. Dr. Illés János a külföld fejlett tudományos világában szerezte ismereteit s már egy előbbi egyetemes jogtörténelmi művével bizonyította be, hogy sokat tanult s modern módszer szerint dolgozik. Újabb műve, mely már tisztán a magyar gazdasági és művelődéstörténet egyik fontos kérdésével foglalkozik, azon határozott reményt kelti, hogy történelmünknek ezen még mindig nagyon elhanyagolt ágában sok haszonnal fog működni. Szerző bátran neki megy a kútfőanyag útvesztőjének, s az ottan talált tömértelen részletet egységes egészzé igyekszik feldolgozni, társadalmunk akkori szerkezetét, épületét rekonstruálni.

Először is a XIV. századi magyar társadalmat s annak különféle alkatelemeit, rétegeit, foglalkozás, műveltség, vagyon, vallás szerinti megoszlását s azt a gazdag változatosságot tárja elénk, mely a társadalom tagolatában az egykori oklevelek adatai alapján nyilvánul. Igaza van abban, hogy a XIII. századhoz képest, midőn minden bomlásban, átalakulásban, valóságos anarchiában volt, a XIV. század már haladást jelez, mert akkor már „meg lehet jelölni a társadalmi szervezet fejlődésének fő vonalait.“ E században nyer befejezést a magyar társadalom feudalizálása, a rendiség teljes kialakulása, mi már az előző században megkezdődött ugyan, de a régi szervezetet csak lassankint tudta átgyúrni vagy megdönteni. Csak a portalis adózás és a kilenced behozatala tette zárt egészzé az östermeléssel foglalkozó nagy tömegeket s szakította ki őket az egységes nemzet keretéből. Akire a portalis adózás vagy a kilenced fizetésének terhe kiterjedt, az a jobbágyok sorába jutott. Illés is helyesen emeli ki, hogy ez időben szakadt ketté az egységes társadalom; az egyikben a tulajdonképpeni munkás elemek csoportosultak, a másikban az uralkodó rétegek foglaltak helyet s mint a XV. század óta elég gyakori, kisebb nagyobb jobbágy-lázadások, zendülések és zavargások mutatják, rendkívül éles jogi, gazdasági, politikai és művelődési ellentétben álltak egymással. Az Anjou-kori társadalom legalább Nagy Lajos király uralkodása alatt lényegileg két főrésze oszlott tehát, a jobbágyosztályra, mely közvetlenül nem királyi, hanem földesúri hatalom alatt állt s a kiváltságos osztályra, mely közvetlenül a szent korona, vagyis a király hatalmának volt alávetve. Mindkét osztályban azután voltak különféle rétegek, így a jobbágyságban telkes gazdák, zsellérek, szabadosok stb., a királynak közvetlenül alárendelt osztályban meg: a városok, egyházi és világi nemesek és zsidók. Ami magát a nemességet illeti, Illés azt mondja, hogy az osztály egységessége megszűnik s két főosztályra, fő- és köznemességre bomlik, de itt sem merev a határvonal s vannak fokozatok, melyek a különbségeket áthidalják. A mit itt mond, az nézetem szerint csupán gazdasági szempontból helyes. A vagyoni viszonyok különféleségé a szegényebb és gazdagabb rétegek szociális pozíciójában igen lényeges

külömbőségeket okozott, valamint okoz ma is a jogegyenlőség korában. Akár a jogegyenlőség egységes, akár a rendiség széttépett társadalmában éljenek is a nemzetek, a vagyon, a birtok, a tőke mindig éreztette túlnyomó hatalmát s a csekély számú nagybirtokos osztály mindig irányadó befolyást gyakorolt az államélet menetére. Azt hiszem azonban, hogy amint ma a nagybirtok vezérlő befolyása, egyes speciális kiváltságai, pl. a főúri nagybirtok személyes részvétele a főrendiházban, a jogegyenlőség általános elvét meg nem dönti, akképen nem mondhatni azt sem, hogy Verböczynek híres tana a nemesség minden rétegének egy és ugyanazon szabadságáról erre a korszakra nem lenne alkalmazható. Évszázadokon át ezt Verböczy minden állításával együtt szent és bírálat tárgyává sem tehető dogmának tartotta az uralkodó nemesség, pedig a kétségbevonhatatlan tények hosszú sora jelezte, hogy elmélet és gyakorlat közt igen szembeszökő a különbség. Ez okból manapság már sokan kifogásolták a Verböczy-féle nézetet az egységes nemességről, pedig lényegileg azt hiszem mégis neki van igaza.

Illés különösen az adómentesség szempontjából kifogásolja Verböczy e tanát s kutatásai alapján azon eredményre jut, hogy az Anjoukorban az adómentesség még nem tartozott a nemesi kiváltságok közé, hanem a nemes ember külön kiváltsághoz kapta az adómentességet, mely tehát soká individuális jellegű volt. Ez a felfogás, mióta Illés műve megjelent, egy további támaszt nyert Dr. Hegedüs Loránt országgyűlési képviselőben, ki egyik szellemes adótörténelmi tanulmányában a külföldi adótörténelem némely eredményét a magyar viszonyokra alkalmazva azt állítja, s némi egykorú adattal bizonyítani igyekszik, hogy a magyar nemesség egészét még jóval az arany bulla után s így az Anjouk idején sem illette meg a teljes adómentesség, hanem csak egyesek külön kiváltság alapján élvezték s csak később lett általános. Bármi megnyerőnek látszik is ez az új elmélet, egyszerűen elfogadni nem lehet. Nemcsak az arany bulla világos határozatával ellenkezik az. Az arany bullán még túltehetnők magunkat, mert 1222-ki szövegét nem ismerjük. Csak 1318-ban készült másolatban maradt ránk s végre nem lehetetlen, hogy az eredeti okirat egyes kifejezései az új viszonyoknak megfelelően módosítottak s interpolációk is kerültek bele. De IV. Béla 1267-ki kiváltságlevele eredetiben fenmaradt s az is kimondja: „statuimus itaque, quod collectae vel exactiones ratione camerae, vel aliqua ratione de populis nobilium nullo unquam tempore recipi debeant.“ Ez ugyan csak a nemesek jobbjaira mondja ki az adómentességet, de természetesen csak azért, mert a nemes ember adómentessége már ekkor annyira átment a köztudatba, hogy külön megerősítésre nem szorult. Mert csak fel nem tehetjük, hogy míg jobbjáéának megszerzése az adómentesség kiváltságát, addig a földesúr maga viselte volna az adókötelezettség terhét? Hogy voltak egyes nemesek később is, kik valami speciális díjat fizettek a kincstárnak, az bizonyos. De itt nem országos adóról, hanem külön teherről lehet szó, mely valami speciális viszonyból származott. Az pedig, hogy vannak okiratok, melyekben a földesurak hivatalosan nyugtázzák, hogy ennyi meg annyi adót fizettek, legkevésbé sem lehet bizonyíték az adómentesség ellen. Vannak ilyen nyugták, még pedig nagy számmal a XVI. századból is s mindössze

csak azt jelentik, hogy a földesúr hajtotta be az adót jobbágyaitól s ezt az adót a kincstárba juttatta. Mászt ilyen nyugta nem jelenthet, hisz a XVI. században a nemesség adómentességét még Bécsben sem vonták kétségbe.

Dr. Illésnek ebbeli következtetései merő félreértésen alapulnak, azon állítása tehát, hogy „az adóteher és mentesség általános szabályai az Anjou-korban — — még nem szilárdultak meg“, a jelzett irányban bebizonyítva távolról sincsen. A kérdést ilyen vagy amolyan szellemben végleg megoldani csak úgy lesz lehetséges, ha valaki az előző, az Árpád-korszak, különösen a XIII. század társadalmát és adózását beható, kütfőszerű tanulmányozás tárgyává teszi. E feladatra talán épen Illés vállalkozhatnék, ki arra természettségét, jelen művével kétségbevonhatatlanul bebizonyította.

Acsády Ignác.
